

Agnieszka Tajak-Bobek

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie
ORCID: 0000-0002-8352-1367

Tatiana Żyła

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie
ORCID: 0009-0007-4830-0132

Deficyt w zakresie kompetencji społecznych rodziców jako czynnik ryzyka właściwego funkcjonowania rodziny. Postulaty dla działań profilaktycznych

Deficit in the social competences of parents as a risk factor for the proper functioning of the family. Proposals for preventive actions

Wprowadzenie

Współczesna płynna nowoczesność stawia przed rodzinami liczne wyzwania, które wymagają od nich umiejętności skutecznego radzenia sobie z różnorodnymi sytuacjami społecznymi. Kompetencje społeczne definiowane jako zespół umiejętności sprzyjających skutecznemu funkcjonowaniu w kontaktach międzyludzkich, odgrywają znaczącą rolę w utrzymywaniu zdrowych relacji rodzinnych. Rodzice są pierwszymi i najważniejszymi nauczycielami swoich dzieci. To oni mają ogromny wpływ na kształtowanie się ich zachowań, wartości, ale także ich funkcjonowanie w dorosłym życiu. Wszelkie deficyty w zakresie kompetencji społecznych u rodziców mogą niestety stanowić ważny czynnik ryzyka, który wpłynie na funkcjonowanie całej rodziny.

Brak odpowiednich umiejętności, takich jak m.in. umiejętności komunikacyjne, umiejętności wyrażania emocji, empatii, zdolności do rozwiązywania problemów, konfliktów, czy efektywna kontrola emocji, może doprowadzać do powstawania napięć i dysfunkcji w relacjach rodzinnych. Braki w tych zakresach mogą utrudnić rodzicom nie tylko efektywne wychowanie dzieci, ale także budowanie wzajemnego zrozumienia. Problemy te mogą przejawiać się na różne sposoby, od trudności w radzeniu sobie z wyzwaniami życia codziennego, przez konflikty między małżonkami, problemy z prawem, aż po problemy wychowawcze i emocjonalne u dzieci.

Kompetencje społeczne

Kategoria kompetencji społecznych w naukach społecznych pojawiła się dawno temu, lecz to współcześnie cieszy się dużym zainteresowaniem. W literaturze nie odnajdujemy jasno sprecyzowanego pojęcia kompetencji, wręcz pojawiają się rozbieżności w różnych definicjach.

Jak wskazuje M. Argyle (2002), na kompetencje społeczne składa się szereg niezwiązanych ze sobą umiejętności. Kompetencje społeczne to cechy jednostki umożliwiające jej skuteczne przystosowanie się do środowiska społecznego i sprawne funkcjonowanie w kontaktach międzyludzkich. Decydują one o efektywnym działaniu w różnych sytuacjach interpersonalnych. Są one bardziej związane z zachowaniami niż z procesami poznawczymi, a ich deficyty prowadzą do problemów w funkcjonowaniu społecznym (Martowska 2012). A. Matczak (2007, s. 7) definiuje kompetencje społeczne jako „złożone umiejętności warunkujące efektywność radzenia sobie w określonego typu sytuacjach społecznych, nabywane przez jednostkę w toku treningu społecznego”. Sytuacje społeczne obejmują interakcje z innymi ludźmi, zarówno w relacjach dwuosobowych, jak i grupowych (Martowska 2012).

Badacze różnie interpretują naturę kompetencji społecznych. Niektórzy uważają je za zdolności, takie jak inteligencja społeczna, inteligencja emocjonalna i wiedza społeczna. Inni traktują je jako dyspozycje instrumentalne i motywację. Według Dodge'a (za: Martowska 2012) kompetencje społeczne to umiejętność selekcjonowania informacji społecznych, rozwijająca się dzięki doświadczeniom życiowym poprzez odkodowanie, interpretację, poszukiwanie rozwiązań, wybór i wdrażanie ich, a także ocenę przez otoczenie. R.E. Riggio (za: Martowska 2012) łączy kompetencje społeczne ze zdolnością nadawania, kontrolowania i odbierania sygnałów społecznych i emocjonalnych. Inni autorzy, tacy jak Borkowski,

Maxim i Nowicki (za: Martowska 2012), łączą poznanie z działaniem i utożsamiają kompetencje społeczne z inteligencją emocjonalną, uważając te terminy za zamienne.

Pisząc o kompetencjach społecznych, można wyróżnić trzy ich aspekty. Pierwszy to aspekt poznawczy, który obejmuje empatię, wiedzę społeczną, zdolność do sprawnego myślenia, umiejętność planowania oraz zdolność nadawania, odbierania i kontrolowania sygnałów emocjonalnych. Drugi aspekt, motywacyjny, związany jest z cechami osobowościowo-temperamentalnymi, które umożliwiają jednostce angażowanie się w sytuacje społeczne. Trzeci aspekt, behawioralny, dotyczy rzeczywistych umiejętności społecznych, które pozwalają jednostce efektywnie funkcjonować w różnych sytuacjach społecznych (Martowska 2012, s. 18–19).

A. Matczak (2007, s. 7), polska badaczka kompetencji społecznych i autorka kwestionariusza do ich badania, definiuje te kompetencje jako „złożone umiejętności warunkujące efektywność radzenia sobie w określonego typu sytuacjach społecznych, nabywane przez jednostkę w toku treningu społecznego”. Matczak (2005, 2007) twierdzi, że nie istnieje jedna ogólna kompetencja społeczna, lecz kilka jej rodzajów, w tym umiejętności związane z percepcją społeczną, trafnym spostrzeganiem innych, wrażliwością społeczną, empatią, znajomością reguł społecznych oraz umiejętnościami zachowania zgodnego z normami społecznymi. Do kompetencji społecznych zalicza także umiejętność rozwiązywania problemów interpersonalnych, sterowania różnymi sytuacjami społecznymi, radzenia sobie w sytuacjach konfliktowych wymagających asertywności, umiejętności autoprezentacji i wpływania na innych oraz umiejętności komunikacyjne i kooperacyjne.

Według modelu kompetencji społecznych zaproponowanego przez Argyle’a (1991) na kompetencje społeczne składają się takie umiejętności szczegółowe, jak: umiejętność odbierania i przekazywania informacji, współodczuwania, udzielania gratyfikacji, rozwiązywania problemów oraz asertywność. Z kolei w koncepcji Riggio (1986) kompetencje społeczne składają się z umiejętności społecznych i komunikacyjnych, w tym zdolności do nadawania, odbierania i kontrolowania sygnałów społecznych. Riggio podkreśla, że te zdolności funkcjonują zarówno w wymiarze werbalnym, jak i niewerbalnym.

Kompetencje społeczne rozwijają się poprzez trening społeczny, w trakcie którego człowiek wykorzystuje swój potencjał intelektualny w różnych działaniach społecznych. Trening ten zwykle zaczyna się we wczesnym etapie rozwoju i trwa przez całe życie. Jego intensywność zależy od motywacji osób uczestniczących, która wynika z ich potrzeb, celów życiowych i zadań związanych z otoczeniem, w

którym funkcjonują. Efektywność tego treningu w dużej mierze zależy również od zdolności indywidualnych, które są częścią inteligencji emocjonalnej i społecznej, oraz od posiadanej wiedzy o świecie społecznym i panujących w nim regułach (Martowska 2012).

W kształtowaniu kompetencji społecznych istotne są oddziaływania środowiskowo-wychowawcze, zwłaszcza wpływ rodziny, która działa na jednostkę najwcześniej i najdłużej. Rodzina, ze względu na swój naturalny charakter i kontekst emocjonalny, odgrywa kluczową rolę w rozwoju jednostki. Zaspokaja potrzeby emocjonalne i potrzebę bezpieczeństwa, kształtuje wartości oraz umożliwia zdobywanie wiedzy o świecie i panujących w nim regułach. Rodzina wpływa na działania podejmowane przez dziecko i stanowi przestrzeń do rozwoju jego kompetencji społecznych. W rozwoju kompetencji emocjonalno-społecznych ważne jest stawianie dziecku wymagań dotyczących intensywności, rodzaju wyrażanych emocji oraz ich kontrolowania w różnych sytuacjach społecznych (Martowska 2012).

Umiejętności społeczne odgrywają kluczową rolę nie tylko w procesie socjalizacji, ale także w poznawaniu siebie i innych. Są ważne dla rozwoju empatii, nauki ról społecznych oraz wspierania samokontroli i samoregulacji własnego zachowania. Ponadto, umiejętności społeczne przynoszą przyjemność, zapewniają wsparcie emocjonalne i wspomagają rozwój moralny. Zależą one od procesu uczenia się przez doświadczenie (Trigueros i in. 2020). Efektywność treningu kompetencji społecznych jest uzależniona zarówno od inteligencji behawioralnej, czyli zdolności przetwarzania informacji dotyczących zachowań, jak i od inteligencji emocjonalnej, rozumianej jako zdolność przetwarzania informacji emocjonalnych (Tadorowski 2019).

Rodzina

Rodzina pełni fundamentalną rolę jako podstawowa jednostka społeczna, odgrywając niezwykle istotną rolę w życiu jednostki oraz społeczeństwa. Aby dziecko mogło właściwie rozwijać się w rodzinie, konieczne jest spełnienie kluczowych warunków. Obejmują one wsparcie emocjonalne i poczucie przynależności do grupy. Rodzice zazwyczaj są pierwszymi osobami, które uczą dziecko życia w społeczności. Potomstwo powinno mieć zapewnioną stabilność i ochronę, aby mogło poczuć się bezpiecznie. Rodzina stanowi wsparcie w trudnych sytuacjach życiowych oraz kształtuje nasze przekonania, normy społeczne i wartości. Zachowania dorosłych, które dzieci absorbują, mają znaczący wpływ na ich

przekonania, wartości oraz normy społeczne. To właśnie w rodzinie uczymy się, jak być dobrym człowiekiem, partnerem oraz jak należy odnosić się do osób starszych i funkcjonować w społeczeństwie. Rodzina nie tylko stanowi fundament społeczeństwa, lecz również kluczowy element prawidłowego rozwoju dziecka.

W obecnych czasach coraz więcej osób zastanawia się, jak powinno wyglądać współczesne rodzicielstwo. Warto pamiętać jednak, że nie tylko zachowania matki i ojca kształtują małego człowieka, lecz również wszystkie inne aspekty ich funkcjonowania. Rodzina jest naturalnym środowiskiem wychowawczym, które ma najdłuższy i najtrwalszy wpływ na jednostkę. Największy wpływ wychowawczy rodziny obserwuje się we wczesnych stadiach rozwoju dziecka, aczkolwiek z czasem wzrasta znaczenie innych instytucji (Jankowska 2015).

Do prawidłowego psycho-społecznego rozwoju dziecka niezbędna jest obecność obu rodziców, gdyż każdy ma swoją rolę do spełnienia. Jerzy Witczak podkreśla, że „obecność ojca w procesie wychowania jest nie tylko ważna i konieczna, ale praktycznie niemożliwa do zastąpienia. Ojciec dostarcza dziecku bodźców i wzorców niezbędnych do jego rozwoju społecznego i moralnego, których matka nie jest w stanie całkowicie lub w tak szerokim zakresie zapewnić” (Witczak 1992, s. 16). Równie ważna jest rola matki, która uczy niemowlę miłości i wspiera budowanie jego własnego obrazu siebie.

Dzieci przez całe swoje życie powinny odczuwać od swoich rodziców miłość, troskę i zaangażowanie. Ważnym elementem wychowania jest ustanawianie limitów i egzekwowanie przekraczania granic. Ma to na celu pomoc w późniejszym kontakcie ze społeczeństwem. Każdy człowiek powinien mieć ustanowione granice w swoim życiu, co wypada robić, a czego nie, tego uczymy się od rodziców. Ważnym elementem jest również pokazanie dziecku, że jest wspierane w swoich decyzjach i w swoim rozwoju, aby mogło w pełni wykorzystać swój potencjał (Wołk 2019).

Zgodnie z ustawą o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, pojęcie przemocy obejmuje nie tylko powtarzające się umyślne działania lub zaniechania naruszające prawo, ale również jednorazowe akty przemocy. Dziecko może doznać szkód psychicznych, będąc świadkiem przemocy w rodzinie, gdzie przemoc dotyczy nie tylko osób zamieszkujących razem, ale także tych gospodarujących wspólnie. Przemoc w rodzinie obejmuje w szczególności narażenie na ryzyko utraty życia lub zdrowia, naruszenie godności, zachowania szkodliwe dla zdrowia psychicznego lub fizycznego, a także powodujące cierpienie i krzywdę moralną u osób dotkniętych taką przemocą (Ustawa z dn. 29 lipca 2005).

Rodzice, żeby zrozumieć swoje zachowania, przekazywać pozytywne wzorce dzieciom, sami muszą być dojrzaלי emocjonalnie, powinni być także zdrowi psychicznie i z pełną świadomością konsekwencji swoich działań wykazywać się prospołecznymi umiejętnościami. Istnieją różne czynniki ryzyka, które mogą wpływać na właściwe funkcjonowanie rodziny, w szczególności można wyróżnić: uzależnienia – od różnych substancji psychoaktywnych, takich jak narkotyki, alkohol lub hazard; choroba psychiczna – choroby psychiczne jednego lub więcej członków będące źródłem stresu i mogą prowadzić do rozluźnienia więzi rodzinnych; bieda – brak stałego dochodu może prowadzić do ciągłego stresu, przez brak pieniędzy wszystkie podstawowe potrzeby rodziny mogą nie zostać zaspokojone; przemoc domowa – osoby, które doświadczyły przemocy domowej, mogą mieć problemy z utrzymaniem zdrowych relacji w dorosłym życiu (Wojnarska 2018).

W rodzinie mogą pojawić się deficyty w zakresie kompetencji społecznych, dotyczące różnych obszarów w tym nieumiejętności efektywnej komunikacji, braku umiejętności zarządzania funduszami, słabej zdolności negocjacji i dochodzenia do kompromisów, a także nieumiejętności radzenia sobie ze stresem. Henryk Cudak (2011) uważa, że do przyczyn dysfunkcyjności rodziny zaliczamy również czynniki związane ze zjawiskami makrostruktury społecznej, takie jak: bezrobocie, kryzys gospodarczy państwa, konflikty społeczne, degradacja wartości społecznych, migracja ludności, przenikanie wzorów zachowań. Rodzina jest środowiskiem, gdzie dziecko przebywa najdłużej, od urodzenia, aż do momentu usamodzielnienia. Dlatego w pierwszych chwilach jego rozwoju jest ono uzależnione od rodziny i jego pochodzenia. Rodzina wywiera ogromny wpływ na całe życie, przez co przy nieprawidłowym funkcjonowaniu rodziny w dziecku mogą pojawić się zaburzenia w jego zachowaniu, rozwoju i socjalizacji (Cudak 2011). Dlatego też deficyty w zakresie kompetencji społecznych nie pozostają bez znaczenia, dla prawidłowego funkcjonowania całego systemu rodziny.

Założenia metodologiczne

Niniejszy artykuł zawiera fragment wyników badań dotyczący oceny kompetencji społecznych przez osadzonych w zakładach karnych. W badaniach jakościowych zastosowano metodę wywiadu pogłębionego z elementami wywiadu narracyjnego. Jak wskazuje Łobocki (2011), dzięki tej metodzie możliwe jest zgromadzenie danych w bezpośrednim kontakcie z drugim człowiekiem, zaś Deręgowska (2016) pisze, że jest to pewnego rodzaju sposób na zrozumienie

świata. Dobór próby był celowy, a za kryterium przyjęto rodzaj przestępstwa i płeć. W artykule przedstawiono analizę dziesięciu wywiadów z mężczyznami, którzy zostali skazani za przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece. Do analizy materiału badawczego wykorzystano program MaxQda 11, za pomocą którego sprawdzono rzetelność kodowania: 94% – na poziomie istnienia kodu w dokumentach; 91% – na poziomie częstotliwości kodu w dokumencie; 81% – na poziomie zgodności zakodowanych segmentów wypowiedzi.

Prezentacja wyników badań własnych – umiejętności społeczne w ocenie badanych osób

Osadzeni w zakładach karnych, którzy popełnili przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece, wskazywali w swoich wypowiedziach na problemy wynikające z trudności z komunikacją z członkami swojej rodziny. Oprócz tego poruszane były kwestie związane z problemem alkoholowym i przemocą. To zaś w uznaniu badanych niejednokrotnie wiąże się z ich trudnościami i deficytami w zakresie radzenia sobie z emocjami. Wskazywany był również brak zrozumienia ze strony członków rodziny, który również bezpośrednio związany jest z kwestią komunikacji i umiejętności społecznych. Niezrozumienie to w ocenie badanych niejednokrotnie doprowadzało do powstawania i rozwoju sytuacji konfliktowych i zachowań agresywnych w rodzinach. Jak wskazują badani: *Mogłem się inaczej zachować, żeby do tego, proszę Pani, nie doszło (Wojciech); No żona niestety, co powiedzieć..., ja też byłem pewnie, że byłem też, też zagrzewany (...). Za dużo troszeczkę słów było wypowiedzianych niepotrzebnie. Jakbym tak troszeczkę przy rozmowie mordę zamknął to, to byłoby może lepiej (...). Jakby ona odpuszczała w rozmowie, to by było ok (Grzegorz); Z ojcem nie rozmawiam bo, bo, bo to raz, raz przyszedł do domu, była kłótnia i zwróciłem mu uwagę, no i obraził się i kazał, kazał się nie odzywać do niego, to jak nie chce rozmawiać... (Jan); Ja swoje, uparty no, no i zaczęły się kłótnie (Stanisław); Wie Pani, tak ja jestem spod znaku lwa i cholernie jestem uparty. Ona jest znowu spod barana, to też uparta. Takich dwóch się spotkało i jeden drugiego nie popuści i dlatego tak wyszło (Zbigniew) (Tajak-Bobek 2020, s. 106–107).*

Badani wskazywali na potrzebę zrozumienia w szczególności w sytuacji problemu uzależnienia od alkoholu: *Później coraz częściej właściwie, o byle co, o byle co, przychodziła i z niczego wojna, z niczego wojna, no to ja mówię, co się dzieje, co ja robię, kurde. Nie rozumiałem tej sytuacji (Zenon); Nie miałem tak jakby wsparcia od żony, że ten, czy tam no ojciec jeszcze mi żyje, ledwie bo ledwie ale, ale żyje.*

Nie miałem takiego wsparcia, no ja po prostu sam sobie z tym nie poradziłem. No i tak potem na tej terapii doszedłem do wniosku, że to co nam Pani Marta tłumaczyła tego, ja zdaję sobie sprawę, że jestem alkoholikiem, no i trudno, z tym muszę żyć... (Ryszard) (Tajak-Bobek 2020, s. 107).

Kompetencje społeczne, komunikacyjne są bardzo ważne dla zapobiegania konfliktom w rodzinach, dlatego też kolejną ważną kwestią jest umiejętność radzenia sobie z emocjami. To deficyty w tym zakresie również prowadzą do zachowań destabilizujących funkcjonowanie rodziny. Badani wskazywali, że negatywne emocje często towarzyszyły im, gdy popełniali przestępstwa przeciwko rodzinie. Rosnące zdenerwowanie, nieumiejętność panowania nad emocjami doprowadzała do nieszczęść w rodzinie. Respondenci wspominali: *Kumulowało wszystko, bo mnie to wszystko tak denerwowało, gnębiło proszę Pani, że...* (Wojciech); (...) *i się zaczynały kłótnie, wojny (...). No ciotki jak słyszały awantury to przychodziły na górę i Agnieszkę uspokajały, że, że robi a tamto ty się po nim drzesz tego tamtego* (Adam) (Tajak-Bobek 2020, s. 108). Badani wspominali, że w trakcie przestępstwa odczuwali wysoki poziom pobudzenia, co w konsekwencji doprowadzało do awantur i przemocy. Co więcej, nie byli oni w stanie nad nimi zapanować.

Wnioski dla profilaktyki

Działania profilaktyczne, aby były skuteczne, powinny być zintegrowane, wielopoziomowe, a także dostosowane do specyficznych potrzeb zarówno społeczności lokalnych, jak i rodzin. Ważna jest również ciągłość działań, a także monitorowanie ich pod kątem skuteczności, a także dostosowywanie działań do zmieniających się potrzeb społecznych. Aby skutecznie przeciwdziałać problemom, które wynikają z deficytów w zakresie kompetencji społecznych w rodzinach, należy wprowadzać wiele działań profilaktycznych. Kompetencje społeczne, kształtują się przede wszystkim w rodzinach, ale również w wyniku świadomych działań edukacyjnych, podczas treningów prowadzonych przez wykwalifikowanych specjalistów. Poniżej kilka propozycji przestrzeni działań profilaktycznych, które wynikają z powyższej analizy problemu, jakim jest kształtowanie się kompetencji społecznych w rodzinach.

Po pierwsze, rodziny, a w szczególności te z problemami, powinny być objęte wsparciem przez organizacje pozarządowe i instytucje państwowe. Wsparcie to powinno być skoncentrowane wokół uczenia kompetencji rodzicielskich, skutecznej komunikacji czy też umiejętności rozwiązywania konfliktów. Programy

takie powinny obejmować warsztaty dla wszystkich członków rodziny, grupy wsparcia, a także sesje coachingowe dla rodziców.

Po drugie, istotne jest wprowadzenie zajęć z zakresu kształtowania kompetencji społecznych do programu nauczania w szkołach podstawowych, średnich ale i też wyższych. W takich programach powinno za cel stawiać się kształtowanie umiejętności interpersonalnych u dzieci i młodzieży. Zajęcia takie mogłyby obejmować treningi komunikacyjne czy też warsztaty, na których młode osoby będą mogły nauczyć się sposobów radzenia sobie z emocjami czy rozwiązywania konfliktów.

Po trzecie, niezmiernie ważne dla właściwego funkcjonowania rodzin jest wsparcie psychologiczne. W społecznościach lokalnych powinien być zapewniony dostęp do bezpłatnych lub dostępnych finansowo usług psychologicznych dla rodzin. Takie działania specjalistów pomogłyby w diagnozowaniu i leczeniu problemów emocjonalnych, psychicznych, które mogą prowadzić do powstawania dysfunkcji w rodzinie. Dostęp do psychoterapii rodzin byłby szczególnie przydatny w sytuacji, gdy rodzina doświadczyła traumy bądź przemocy domowej.

Po czwarte, ważne jest również promowanie zdrowych wzorców rodzicielskich, poprzez tworzenie kampanii edukacyjnych, włączając w to media, które mogłyby promować na większą skalę zdrowe wzorce rodzicielskie. Takie inicjatywy mogłyby podkreślać znaczenie empatii, otwartości na dialog, a także szacunek do członków rodziny.

Po piąte, pomocne w rozwijaniu umiejętności społecznych byłoby zorganizowanie warsztatów i szkoleń dla dorosłych, które obejmują rozwijanie komunikacji interpersonalnej, zarządzanie konfliktami oraz radzenie sobie ze stresem.

Po szóste, warto również tworzyć sieci wsparcia społecznego w społecznościach lokalnych, takich jak grupy samopomocowe dla rodzin, kluby rodzinne, gdzie tworzyłaby się przestrzeń do wymiany doświadczeń i możliwość do pracy z profesjonalistami w zakresie kształcenia umiejętności społecznych.

Podsumowanie

Deficyty w zakresie kompetencji społecznych stanowią znaczący czynnik ryzyka zaburzeń funkcjonowania rodziny. Umiejętności komunikacyjne, umiejętności radzenia sobie z emocjami powodują destabilizację relacji międzyludzkich, co więcej, w konsekwencji mogą prowadzić do poważnych konfliktów w rodzinie i wręcz przerodzić się w problemy z prawem członków rodziny. Dlatego tak istotna jest praca nad kompetencjami społecznymi zarówno z rodzicami, jak

i dziećmi. Otwarta, oparta na szacunku wzajemna komunikacja może stanowić istotny czynnik wzmacniający rodziny. Współcześnie powinny powstawać programy profilaktyczne skoncentrowane wokół rozwoju kompetencji społecznych wśród dorosłych, dzieci i młodzieży w przestrzeni lokalnej i globalnej.

Streszczenie

Artykuł prezentuje rolę kompetencji społecznych w funkcjonowaniu rodzin, a także ich znaczenie dla stabilnych rodzinnych relacji. Poniżej podkreślono, że deficyty w zakresie kompetencji społecznych takie chociażby jak umiejętności komunikacyjne, umiejętności radzenia sobie z emocjami mogą stanowić poważny czynnik ryzyka, wręcz może prowadzić do zachowań przestępczych, powstawania napięć i dysfunkcji w rodzinach. Przytoczono również wyniki badań jakościowych, które zostały przeprowadzone wśród osadzonych w zakładach karnych. Badani w swoich narracjach prezentują postawę wskazującą na to, że właśnie brak umiejętności rozwiązywania problemów, umiejętności komunikacyjnych, empatii, a także trudności w radzeniu sobie z emocjami, przyczyniły się pośrednio do zachowań przestępczych skierowanych na własną rodzinę. Na koniec przedstawiono postulaty dotyczące oddziaływań profilaktycznych skoncentrowanych wokół kształtowania się umiejętności społecznych w rodzinach.

Słowa kluczowe: rodzina, kompetencje społeczne, czynniki ryzyka, profilaktyka

Abstract

The article presents the role of social competences in the functioning of families, as well as their importance for stable family relationships. It is emphasized below that deficits in social competences, such as communication skills and the ability to deal with emotions, may constitute serious risk factors and may even lead to criminal behavior, tensions and dysfunctions in families. The results of qualitative research carried out among prison inmates were also cited. In their narratives, the respondents present an attitude indicating that the lack of problem-solving skills,

communication skills, empathy, as well as difficulties in dealing with emotions, contributed to criminal behavior directed at one's own family. Finally, postulates regarding preventive interventions focused on developing social skills in families are presented.

Keywords: family, social competences, risk factors, prevention

Bibliografia

- Argyle, M. (1991), *Psychologia stosunków międzyludzkich*, Warszawa: PWN.
- Argyle, M. (2002), *Psychologia stosunków międzyludzkich*, Warszawa: PWN.
- Cudak, H. (2011), Dysfunkcje rodziny i jej zagrożenia opiekuńczo-wychowawcze, *Pedagogika Rodziny*, 1/2, s. 7–14.
- Cudak, S. (2011), Przemoc psychiczna wobec dziecka jako forma dysfunkcji emocjonalnej w rodzinie, *Pedagogika Rodziny*, 1/2, s. 63–70.
- Deregowska, J. (2016), Rola badań biograficzno-narracyjnych w budowaniu modelu wsparcia społecznego rodzin doświadczonych chorobą nowotworową dziecka. W: M. Piorunek (red.). *Badania biograficzne i narracyjne w perspektywie interdyscyplinarnej. Aplikacje Egzemplifikacje-Dylematy metodologiczne*, Poznań: Wydawnictwo Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu.
- Jankowska, M. (2015), Wychowanie jako system wzajemnych oddziaływań rodziców i dzieci, *Kwartalnik Naukowy*, 1(21), s. 5–33.
- Łobocki, M. (2011), *Metody i techniki badań pedagogicznych*, Kraków: Impuls.
- Martczak, A. (2007), *Kwestionariusz Kompetencji Społecznych KKS. Podręcznik*, Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych PTP.
- Martowska, K. (2012), *Psychologiczne uwarunkowania kompetencji społecznych*, Warszawa: Liberi Libri.
- Matczak, A. (2005), *Uwarunkowania inteligencji emocjonalnej i kompetencji społeczno-emocjonalnych. Raport końcowy z realizacji projektu 2H01F06223 w latach 2002–2005*, Warszawa: Tekst niepublikowany.
- Riggio, R. (1986), Assessment of basic social skills, *Journal of Personality and Social Psychology*, (51), s. 649–660.
- Tadorowski, M. (2019), *Ciemna triada a kompetencje społeczne*, https://www.researchgate.net/publication/338966074_Ciemna_triada_a_kompetencje_spoeczne_i_inteligencja_emocjonalna_-_Dark_triad_and_social_skills_and_emotional_intelligence?enrichId=rgreq-2c852db4521e4d55319f3849564d62b7-XXX&enrichSource=Y292ZXJQYWdlOzMz (dostęp: 15.01.2024).

- Tajak-Bobek, A. (2020), O potrzebie trenowania umiejętności prospołecznych, sposobów radzenia sobie z agresją oraz wnioskowania moralnego, *Edukacja Ustawiczna Dorosłych*, 4/2020, s. 99–114.
- Trigueros, R., Sanchez-Sanchez, E., Mercader, I., Aguilat-Parra, J., Lopez-Liria, R., Morales-Gazquez M.J., ..., Rocamora, P. (2020), Relationship between Emotional Intelligence, Social Skills and Peer Harassment. A Study with High School Students, *International Journal of Environmental Research and Public Health*, (17), s. 1–10.
- Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, Dz.U. z 2005 r. Nr 180, poz. 1493, z 2009 r. Nr 206, poz. 1589, z 2010 r. Nr 28, poz. 146, Nr 125, poz. 842, z 2011 r. Nr 149, poz. 887.
- Witczak, J. (1992), *Ojcostwo bez tajemnic*, Wrocław: Towarzystwo Rozwoju Rodziny.
- Wojnarska, A. (2018), Rodzinne czynniki ryzyka nieprzystosowania społecznego dzieci i młodzieży, *Wychowanie w Rodzinie*, t. XVIII, 2/2018, s. 361–378.
- Wołk, K. (2019), Odpowiedzialne rodzicielstwo w kontekście zmiany społecznej, *Roczniki Pedagogiczne*, 11(4), s. 109–121.